

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ВАВРИНІВ Олена Степанівна

УДК 159.922.27+159.903.25;17.026.3–057.36(043.5)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ЕМПАТІЇ МАЙБУТНІХ РЯТУВАЛЬНИКІВ

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Сєверодонецьк – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля МОН України, кафедра практичної психології та соціальної роботи, м. Северодонецьк.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Ковальчук Зоряна Ярославівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ МВС України,
кафедра психології, професор.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Попович Ігор Степанович,
Херсонський державний університет
МОН України, кафедра загальної та
соціальної психології, професор;

кандидат психологічних наук
Савчук Олександр Анатолійович,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Міноборони України, кафедра філософії,
старший викладач.

Захист відбудеться «18» травня 2020 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.11 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових стрільців, 52-А.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 93406, Луганська обл., м. Северодонецьк, вул. Донецька 43.

Автореферат розісланий «17» квітня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Лосієвська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Роль емпатії в особистісному розвитку тривалий час є предметом наукових досліджень. Це пов'язано з тим, що емпатія, як соціально-психологічний феномен, суттєво впливає на особистість в цілому, підвищує мотивацію, продуктивність та ефективність її діяльності.

Емпатію вважають важливим чинником індивідуального та професійного розвитку особистості, зокрема, у професіях соціономічного типу. Науковці слушно стверджують, що емпатія є необхідною умовою розвитку емоційної зрілості особистості та міжособистісного взаєморозуміння. Емпатія сприяє розвитку гуманних відносин та альтруїстичного стилю поведінки. Емпатійне співчуття, співпереживання є мотивом вибору та успішної реалізації фахівця у професіях допомагаючого типу, до яких, зокрема, належать рятувальники.

Констатовано, що професійна діяльність рятувальників пов'язана зі значним психоемоційним навантаженням та ризиком для життя. Готовність до діяльності в особливих та екстремальних умовах передбачає наявність внутрішньої мотивації представників цієї професії до надання допомоги людям, які її потребують. Отже, емпатійне співчуття та співпереживання можна вважати мотивом діяльності представників екстремального профілю. З погляду на це доцільним вбачається вивчення особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

Науковий аналіз проведених досліджень свідчить про те, що емпатія – це багаторівневий, складний феномен, який є сукупністю емоційних, когнітивних та поведінкових здібностей особистості. Вченими розкрито механізми і процеси розвитку емпатії (Л. Журавльова, О. Орищенко, О. Саннікова), визначено особливості формування емпатії (О. Абдуліна, А. Алексюк, О. Пехота, М. Фіцула, Б. Шиян), зокрема її поведінкового компоненту у міжособистісній взаємодії (Л. Джрнзян, В. Киричок, Н. Сарджвеладзе, Є. Шовкомуд). Емпатійні переживання розглядаються як мотив альтруїстичної поведінки, як складова поведінки, спрямованої на надання допомоги (Дж. Аронфрід, К. Бетсон, Дж. Кок, К. Мак-Девіс, М. Обозов, П. Симонов). Необхідність емпатії, як особистісної риси працівників сфери освіти, розкрито у дослідженнях С. Мітіної, Т. Василюшиної, О. Кайріс, О. Алпатової, А. Штейнмец. Позитивний вплив емпатії на професійну адаптацію лікарів, педагогів, шкільних психологів відзначають С. Максимець, Л. Скрипко, Т. Федотюк, О. Юдіна. Власні дослідження щодо формування особистісних якостей рятувальників, важливих для професійної діяльності, проводили В. Бут, В. Вареник, Г. Грибенюк, М. Кришталь, С. Миронець, О. Назаров, В. Садковий. Особливості професійної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій та загалом

проблеми діяльності в особливих умовах розглядали В. Бочелюк, З. Ковальчук, М. Козяр, О. Матеюк, Н. Оніщенко, В. Осьодло, Є. Потапчук, І. Приходько, О. Сафін, Р. Сірко, О. Тімченко, О. Шевяков. Питання професійної придатності та психологічної готовності особистості до діяльності в особливих умовах досліджували В. Бодров, В. Ільїн, Є. Клімов, Н. Макаренко, А. Маркова, І. Попович, О. Савчук, Я. Чаплак, В. Шадриков.

Проте, попри низку вагомих наукових досліджень, проблема професійної емпатії майбутніх рятувальників потребує ґрунтовного вивчення в аспекті чіткого розуміння феноменології, класифікації та структури цього феномену. Отже, наукова та соціальна значущість, а також недостатня розробленість проблеми, обумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексних науково-дослідних тем кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 6 від 26 лютого 2016 р.) та узгоджено з бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 29 березня 2016 р.).

Об'єкт дослідження – професійна емпатія майбутніх рятувальників.

Предмет дослідження – соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично визначити соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

Для досягнення мети було висунуто такі **завдання дослідження**:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення проблеми професійної емпатії майбутніх рятувальників.

2. Визначити провідні компоненти та рівні розвитку емпатії і з'ясувати її роль в особистісному та професійному становленні майбутнього рятувальника.

3. Емпірично дослідити соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

4. Розробити та апробувати комплексну соціально-психологічну програму формування професійної емпатії майбутніх рятувальників і оцінити її ефективність.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: концепції особистісно-орієнтованого (Г. Балл, С. Гарькавець, І. Данилюк, А. Коваленко, С. Максименко, І. Попович та ін.) та особистісно-діяльнісного підходів в психології (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Лозова, С. Рубінштейн, І. Якиманська та ін.); психологічні теорії, які описують процеси формування свідомості (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, О. Бодальов, А. Борисюк, М. Журба, Д. Леонтьєв, Н. Чепелева, В. Чудновський та ін.); принцип розвитку особистості в діяльності (О. Блинова, В. Бочелюк, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка, С. Рубінштейн та ін.); індивідуально-типологічні кореляції та їх роль у розвитку особистості (Ч. Батсон, О. Бодальов, І. Бурлакова, І. Юсупов та ін.); основні положення психологічних досліджень про природу та сутність емпатії (В. Бойко, Л. Журавльова, О. Орищенко, К. Роджерс, О. Саннікова, Т. Шибутані та ін.), про механізми емпатії, її роль у спілкуванні (Г. Андреева, Ю. Бохонкова, Т. Гаврилова, В. Завацький, Л. Спицька, В. Філатов та ін.); психологічні теорії формування та корекції рис особистості в ході активного соціально-психологічного навчання (Л. Бурлачук, І. Ващенко, Ж. Вірна, Н. Завацька, Л. Засєкіна, Л. Карамушка, З. Ковальчук, Л. Пілецька, М. Тоба, О. Шевяков, Т. Яценко та ін.); теоретичні положення та підходи до проведення соціально-психологічного тренінгу (Л. Балабанова, О. Бондаренко, О. Бондарчук, Л. Карамушка, Л. Мороз, В. Москалець, Л. Перелигіна, Л. Петровська, С. Яковенко та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс **методів дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння сучасних наукових та емпіричних досліджень з проблеми вивчення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників;

- *емпіричні:* спостереження, бесіда, психологічне тестування з використанням стандартизованих методик психодіагностики: на визначення властивостей особистості, рівня емпатії, просторових уявлень, нервово-психічної стійкості, готовності до ризику, мотивації досягнення успіху та уникнення невдач, копінг-стратегій поведінки у стресових ситуаціях, емоційного інтелекту з подальшим використанням контент-аналізу;

- *методи математичної обробки даних* з їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерної програми SPSS 20.0.

Організація і база дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2015-2019 років у чотири етапи.

На першому (*теоретичному*) етапі було визначено проблему дослідження та її актуальність, проведено теоретико-методологічний аналіз, здійснено узагальнення наукових літературних джерел вітчизняної та зарубіжної психології, а також експериментальних досліджень щодо

визначеної проблеми.

На другому (*констатувальному*) етапі розроблено науковий апарат дослідження: визначено мету, завдання, методи емпіричного дослідження, проведено констатувальний експеримент з визначення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників, проаналізовано та систематизовано отримані дані.

На третьому (*формульовальному*) етапі розроблено та апробовано комплексну соціально-психологічну програму формування професійної емпатії майбутніх рятувальників, проаналізовано та систематизовано отримані дані.

На четвертому (*контрольному*) етапі здійснено інтерпретацію та узагальнення отриманих результатів. Зроблено основні висновки дисертаційного дослідження, визначено його перспективи.

Загальну вибірку дослідження склали 282 курсанта Львівського державного університету безпеки життєдіяльності віком від 20 до 22 років.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечені методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, використанням методів математичної статистики з залученням сучасних програм обробки даних.

Наукова новизна дослідження:

– *вперше*: визначено провідні компоненти (когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий) та рівні розвитку (високий, середній, низький) професійної емпатії майбутніх рятувальників та з'ясована її роль в їх особистісному та професійному становленні; *виокремлено та систематизовано* соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників; *розкрито* концептуальні засади комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників в умовах сучасного соціуму;

– *набули подальшого розвитку* дефініція «емпатія» та положення про специфіку, чинники та компоненти професійної емпатії майбутніх рятувальників; методологічний комплекс дослідження професійної емпатії майбутніх рятувальників; методи формульовальної роботи з майбутніми рятувальниками, спрямовані на розвиток їх професійної емпатії;

– *поглиблено уявлення* про сучасні підходи до вивчення проблеми емпатії; засоби і технології формування професійної емпатії, зокрема в процесі фахової підготовки майбутніх рятувальників.

Теоретичне значення дослідження: полягає у теоретичному дослідженні та обґрунтуванні соціально-психологічних особливостей процесу формування професійної емпатії майбутніх рятувальників; визначенні

компонентів професійної емпатії; виявленні чинників, що детермінують розвиток професійної емпатії рятувальників; визначенні концептуальних засад комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників у сучасних умовах.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання психодіагностичного інструментарію дослідження емпатії в контексті професійної діяльності майбутніх рятувальників; експериментальній апробації та впровадженні комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників. Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі при розробці освітньо-професійних програм підготовки рятувальників до ефективного виконання ними професійних обов'язків.

Результати дослідження **впроваджено** у роботу науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Северодонецьк) (довідка № 1031/15.17 від 03.09.2019 р.); у навчально-наукову діяльність Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 722/15.18 від 07.06.2019 р.), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт № 218 від 15.01.2020 р.), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження № 60 від 24.12.2019 р.), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт від 19.04.2018 р.), Національного університету цивільного захисту України (акт від 19.09.2018 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/33 від 23.01.2020 р.).

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення та отримані емпіричні результати є самостійним внеском автора у дослідження проблеми вивчення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників. В опублікованих зі співавторами працях доробок автора становить 60%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях, наукових читаннях різного рівня, зокрема на *міжнародних*: І науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність Вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства» (Чернігів, 2018 р.), науково-практичній конференції «Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2018 р.), науково-практичній конференції «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук» (м. Київ, 2019 р.), науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» (Львів, 2019 р.), науково-практичній конференції «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2019 р.), VI науково-практичній конференції «Актуальні

питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм» (Северодонецьк, 2019 р.); *всукраїнських*: науково-практичній конференції «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи» (Одеса, 2016 р.), I науково-практичній інтернет-конференції «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2017 р.), науково-практичній конференції «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів» (Кривий Ріг, 2018 р.), IX науково-практичній конференції «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2019 р.), IV науково-практичній конференції «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (Львів, 2019 р.), наукових читаннях, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського – відомого українського вченого-психолога, громадського діяча «Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології» (Львів, 2020 р.); *міжвузівській*: науково-практичній конференції молодих науковців, курсантів та студентів «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє» (Черкаси, 2017 р.). Основні теоретичні положення та висновки дисертації доповідалися та обговорювалися на розширених засіданнях кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (2016-2019 рр.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 22 публікаціях автора, з яких 8 статей – у наукових фахових виданнях із психології (з них 3 статті у наукометричних виданнях, 3 статті – у міжнародних періодичних виданнях), 14 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 288 найменувань (з них 30 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації викладено на 265 сторінках, із них 166 сторінок основного тексту. Робота містить 11 додатків на 65 сторінках, 32 таблиці на 15 сторінках, 17 рисунків на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; наведено дані про апробацію роботи, подано відомості про публікації автора; окреслено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми професійної емпатії майбутніх рятувальників**» проаналізовано

понятійно-термінологічний апарат дослідження, розкрито сутність понять «емпатія», «емпатійна поведінка», «професійна емпатія рятувальника» та їх роль і місце у структурі особистості майбутніх рятувальників, як представників допомагаючих професій; подано результати теоретико-методологічного аналізу з питань дослідження феномену емпатії, її класифікації та структури; формування професійної емпатії у процесі фахового становлення рятувальника; подано психологічну характеристику діяльності в особливих та екстремальних умовах.

Визначено, що проблема емпатії широко досліджується у психології та суміжних науках. На основі теоретичного аналізу встановлено, що психологи-науковці вважають емпатію одним з провідних чинників особистісного та професійного розвитку. Крім того, на думку вчених (О. Алпатова, Л. Журавльова, І. Коган, М. Обозов, О. Орищенко, О. Саннікова, О. Чебикін) емпатія лежить в основі міжособистісного взаєморозуміння та впливає на розвиток емоційної зрілості особистості в цілому. Показано, що альтруїстичний стиль поведінки, розвиток гуманності, засвоєння моральних та естетичних норм у суспільстві також ґрунтуються на здатності до емпатії (Ч. Батсон, М. Гофман, П. Єршов, В. Петровський, С. Тарновський, В. Шпалінський). Дослідники, які займаються питанням мотивації у професійній діяльності (О. Богачова, А. Бохарт, Р. Еліот, Л. Грінберг, С. Мітіна, С. Нартова-Бочавер) зазначають, що мотивом вибору допомагаючої професії виступає емпатійне співчуття та співпереживання. Про це свідчать численні дослідження емпатії у структурі особистості таких фахівців, як психологи, психотерапевти, лікарі, вихователі, вчителі, педагоги, соціальні працівники та соціальні педагоги. Проте виявлено, що практично відсутні дослідження емпатії представників ризиконебезпечних професій.

З'ясовано, що здатність до рефлексії, впевненість, емоційна стійкість, комунікативні здібності, самокритичність, здатність до сміливих, рішучих, ініціативних дій, бажання розвиватися у професії, загальний розвиток емпатійності, адекватний рівень самооцінки, високий рівень соціального та емоційного інтелекту вважаються важливими психологічними чинниками розвитку професійної емпатії (В. Бойко, Т. Гаврилова, Л. Журавльова, О. Саннікова, О. Орищенко, І. Попович, О. Савчук, В. Філатов та ін.). При цьому наголосити, що значна частина з наведених вище якостей присутні у професіограмі рятувальника.

На основі опрацьованих наукових досліджень визначено основні функції, завдання та компоненти службової діяльності представників ризиконебезпечних професій. Встановлено негативні фактори та стрес-чинники, що супроводжують професійну діяльність фахівців екстремального профілю. Описано вимоги щодо особистісних та психофізіологічних якостей, які висуваються до кандидатів на службу та на навчання до відомчих закладів.

Констатовано, що професійна емпатія рятувальника – це складний феномен, який становить собою сукупність емоційних, когнітивних та поведінкових здібностей особистості рятувальника, що обумовлює мотивацію надання допомоги потерпілим.

Розроблено чинники професійної діяльності майбутніх рятувальників, що сприятимуть розвитку емпатії. Це первинна здатність до емпатії, досвід, повага до професії та самоповага рятувальника, регулярність та обов'язковість надання допомоги. Визначено, що важливим фактором, який сприятиме розвитку професійної емпатії, є середовище закладу вищої освіти, де навчається майбутній рятувальник.

Виокремлено провідні компоненти професійної емпатії (когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий).

Наведені теоретико-методологічні концепції та положення були покладені в основу подальшого емпіричного дослідження, спрямованого на визначення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

У другому розділі **«Емпіричне вивчення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників»** на основі узагальнення теоретико-методологічних підходів визначено методичні основи дослідження, логічну схему його організації та процедуру; висвітлено основні етапи роботи, обґрунтовано репрезентативність вибірки, наведено соціально-демографічні особливості респондентів. Здійснено аналіз психодіагностичного інструментарію та обґрунтовано його відповідність завданням дослідження; уточнено методи кількісної обробки результатів дослідження; проведено констатувальний експеримент та узагальнено його основні результати.

У дослідження взяли участь 282 курсанта 4-го курсу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності віком від 20 до 22 років.

Відповідно до дослідницьких завдань було відібрано психодіагностичний інструментарій дослідження, зокрема, для визначення особливостей *когнітивного компоненту* емпатії майбутніх рятувальників – багатофакторний особистісний опитувальник FPI; методика «Компас»; *емоційного компоненту* – методика «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл), методика «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale – BEES) (А. Меграбян, у модифікації Н. Епштейна), методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко); *мотиваційного компоненту* – методики діагностики мотивації до досягнення успіху мотивації до уникнення невдач (Т. Елерс); *поведінкового компоненту* – методика «SACS» (S. Hobfoll, в адаптації Н. Водоп'янової, О. Старченкової), методика «Прогноз» (оцінка нервово-психічної стійкості (НПС)), методика «Діагностика рівня готовності до ризику» (А. Шуберт).

Отримані результати оброблялися за допомогою кількісного та якісного аналізу, коефіцієнту рангової кореляції (за непараметричним критерієм Спірмена), факторного аналізу, t-критерію Вілкоксона для залежних змінних.

Визначено, що 12,8% курсантів притаманний дуже високий рівень емпатійності; високий рівень спостерігається у 21,6%, нормальний рівень – у 27,3%, низький рівень – у 25,2% та дуже низький рівень емпатії – у 13,1%. Інтуїтивний канал емпатії притаманний 20,6% осіб, вибірка каналу установок, що сприяють чи перешкоджають емпатії, складає 18,8% респондентів, канал ідентифікації в емпатії спостерігається у 17% досліджуваних; раціональний канал – у 13,8% осіб, емоційний канал – у 15,6% обстежених та проникаюча здатність до емпатії – у 14,2% досліджуваних курсантів. Розподіл респондентів за рівнями емпатійних здібностей наведено на рис. 1.

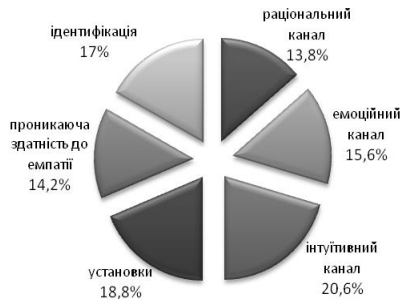

Рис. 1. Розподіл респондентів за рівнями емпатійних здібностей

Загальні показники рівня емпатії розподілилися у такий спосіб: високий рівень – 13,8% осіб, середній рівень – 24,1% досліджуваних, занижений рівень – 38,6% респондентів та дуже низький – 23,4% опитаних.

Виявлено, що значна частина майбутніх рятувальників має високі показники готовності до ризику (59,6% респондентів), у 26,9% досліджуваних спостерігається середнє значення готовності до ризику, надмірно обережні 13,5% респондентів. Надто високий рівень мотивації досягнення успіху спостерігається у 21,6% курсантів, високий – у 34,8% осіб, середній – 28,7% курсантів та низький – у 14,9% досліджуваних. Висока мотивація уникнення невдач спостерігається у 13,5% респондентів, помірно висока – у 17,4% осіб, середній рівень мотивації на уникнення невдач виявлено у 34,7% курсантів, низький у 34,4% респондентів. У 46,8% обстежених виявлено високий рівень нервово-психічної стійкості, у 31,6% досліджуваних – нормальний, задовільний – у 17,7% респондентів та низький – у 3,9% курсантів. 47,5%

майбутніх рятувальників мають високий рівень розвитку просторових уявлень, 32,6% осіб – середній та 19,9% респондентів – низький.

Високий рівень емоційної обізнаності характерний для 11,3% досліджуваних, 25,2% осіб – вміють управляти своїми емоціями, 28% респондентів – здатні до самомотивації; з високим показником емпатії виявлено 22,7% курсантів. Високі показники здатності до розпізнавання емоцій інших людей виявлено у 12,8% осіб.

З метою визначення взаємозв'язків емпатії було проведено кореляційний аналіз. Виявлено, що дуже високий рівень емпатії має позитивні кореляційні зв'язки з такими показниками, як установки, що сприяють або перешкоджають емпатії ($r = 0,491$), проникаюча здатність до емпатії ($r = 0,316$), готовність до ризику ($r = 0,662$), високий рівень мотивації досягнення успіху ($r = 0,433$), комунікабельність ($r = 0,262$), врівноваженість ($r = 0,258$), відкритість ($r = 0,398$), екстраверсія ($r = 0,329$), фемінність ($r = 0,299$), маскуліність ($r = 0,297$), асертивні дії ($r = 0,378$), пошук соціальної підтримки ($r = 0,292$), встановлення соціального контакту ($r = 0,312$), обережні дії ($r = 0,366$), високий рівень просторових уявлень ($r = 0,397$), середній рівень просторових уявлень ($r = 0,291$), розпізнавання емоцій інших людей ($r = 0,328$), самомотивація ($r = 0,389$), емоційна обізнаність ($r = 0,298$), високий рівень НПС ($r = 0,399$), середній навчальний бал 5,0-4,1 ($r = 0,497$), депресивність ($r = 0,262$), дратівливість ($r = 0,258$).

Викреплені також обернені зв'язки високого рівня емпатії з параметрами «помірно високий рівень мотивації уникнення невдач» ($r = -0,324$) та «емоційна лабільність» ($r = -0,351$). Нормальний рівень емпатії демонструє прямі зв'язки з такими показниками, як раціональний канал емпатії ($r = 0,324$), інтуїтивний канал емпатії ($r = 0,378$), установки сприяючі або перешкоджають емпатії ($r = 0,397$), середній рівень готовності до ризику ($r = 0,353$), високий рівень мотивації досягнення успіху ($r = 0,148$), середній рівень мотивації досягнення успіху ($r = 0,314$), середній рівень мотивації уникнення невдач, ($r = 0,314$), спонтанна агресивність ($r = 0,228$) дратівливість ($r = 0,273$), комунікабельність ($r = 0,321$), відкритість ($r = 0,375$), маскуліність ($r = 0,348$), асертивні дії ($r = 0,456$), пошук соціальної підтримки ($r = 0,344$), імпульсивні дії ($r = 0,255$), управління своїми емоціями ($r = 0,329$), нормальний рівень НПС ($r = 0,297$), задовільний рівень НПС ($r = 0,321$), середній навчальний бал 4,0-3,1 ($r = 0,457$).

Низький рівень емпатійності має позитивні кореляційні зв'язки з такими показниками, як середній рівень готовності до ризику ($r = 0,341$), помірно високий рівень мотивації уникнення невдач ($r = 0,248$), спонтанна агресивність ($r = 0,321$), депресивність ($r = 0,321$), реактивна агресивність ($r = 0,315$), інтроверсія ($r = 0,391$), маскуліність ($r = 0,321$), уникнення ($r = 0,299$), маніпулятивні дії ($r = 0,317$), агресивні дії ($r = 0,318$), низький

рівень просторових уявлень ($r = 0,274$), задовільний рівень НПС ($r = 0,334$), середній навчальний бал 4,0-3,1 ($r = 0,311$).

Обернені кореляційні зв'язки виявлено з показниками готовність до ризику ($r = -0,297$), високий рівень мотивації досягнення успіху ($r = -0,331$), встановлення соціального контакту ($r = -0,321$).

З метою більш ґрунтовного дослідження особливостей, які детермінують емпатійність, було проведено факторний аналіз та виявлено 6 факторів, що формують три рівні емпатії: високий, середній, низький.

Констатовано, що формуванню високого рівня професійної емпатії сприяють два фактори. Перший фактор «мотивація професійного розвитку», його наповнюють такі параметри, як «готовність до ризику», «середній рівень готовності до ризику», «самотивація», «високий рівень мотивації досягнення успіху» та «середній рівень мотивації досягнення успіху», «врівноваженість», «високий рівень просторових уявлень», «середній рівень просторових уявлень», «управління своїми емоціями», «високий рівень нервово-психічної стійкості», «нормальний рівень нервово-психічної стійкості», «асертивні дії», «середній навчальний бал 5,0-4,1» та «середній навчальний бал 4,0-3,1».

Другий фактор «соціальне оточення та виховання» включає в себе такі параметри, як «установки, що сприяють або перешкоджають емпатії», «комунікабельність», «відкритість», «екстраверсія», «пошук соціальної підтримки», «встановлення соціального контакту», «надто високий рівень мотивації досягнення успіху». Навантаження такими параметрами свідчить про те, що небайдужість до інших людей, співчуття до проблем оточуючих людей та здатність налагоджувати соціальні контакти сприятиме підвищенню емпатії.

Третій фактор «відкритість» навантажують такі параметри, як «відкритість», «асертивні дії», «екстраверсія», «встановлення соціального контакту», «високий рівень просторових уявлень», «емпатія», «високий рівень НПС». Четвертий фактор «мотивація досягнення успіху» наповнений такими параметрами, як «готовність до ризику», «самотивація», «надто високий рівень мотивації досягнення успіху», «високий рівень мотивації досягнення успіху», «середній рівень мотивації досягнення успіху», «низький рівень мотивації уникнення невдач», «середній навчальний бал 5,0-4,1» та «середній навчальний бал 4,0-3,1». Ці два фактора впливають на формування нормального (середнього) рівня емпатії.

П'ятий фактор «замкнутість» та шостий фактор «емоційна нестійкість» формують низький рівень емпатії. Фактор «замкнутість» має найбільш значимий показник «відкритість» із від'ємним знаком ($-0,622$). Також цей фактор наповнений параметрами «уникнення», «обережність», «надто високий рівень мотивації уникнення невдач», «депресивність», «інтроверсія». Фактор «емоційна нестійкість» навантажують такі показники,

як «низький рівень мотивації досягнення успіху», «невротичність», «спонтанна агресивність», «дратівливість», «врівноваженість», «реактивна агресивність», «емоційна лабільність», «імпульсивні дії», «маніпулятивні дії», «асоціальні дії», «агресивні дії», «низький рівень просторових уявлень», «низький рівень НПС», «середній навчальний бал 3,0 і нижче».

Узагальнені результати факторного аналізу наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнені результати факторного аналізу

Рівні емпатії	Фактори
Високий рівень емпатії	Фактор 1. «Мотивація професійного розвитку»
	Фактор 2. «Соціальне оточення та виховання»
Середній рівень емпатії	Фактор 3. «Відкритість»
	Фактор 4. «Мотивація досягнення успіху»
Низький рівень емпатії	Фактор 5. «Замкнутість»
	Фактор 6. «Емоційна нестійкість»

Дані, отримані на констатувальному етапі дослідження, було використано при побудові комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

У третьому розділі **«Соціально-психологічні засоби формування професійної емпатії майбутніх рятувальників»** наведено концептуальні основи комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників та проведено аналіз її ефективності.

При побудові програми формування професійної емпатії курсантів-рятувальників застосовано комплексний підхід із врахуванням особливостей їх майбутньої професійної діяльності.

До експериментальної та контрольної груп увійшло по 28 досліджуваних відповідно (відбір у групи відбувався за принципом добровільності).

Апробація комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників відбувалася на базі Психолого-тренувального полігону Навчальної пожежно-рятувальної частини Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

У комплексну соціально-психологічну програму формування професійної емпатії майбутніх рятувальників було включено різноманітні вправи та техніки, зокрема, арт-терапевтичні, групові дискусії, міні-лекції для поглиблення знань щодо проблеми емпатії та її важливості в особистісному та професійному зростанні; ігрові методи (ситуаційно-рольові, рольові ігри тощо), психомалюнки, психогімнастика (руханки), релаксація, медитація та

візуалізація, методи аутогенного тренування. До тренінгових занять програми було включено відео зі стихійних лих, катастроф, пожеж, надзвичайних та екстремальних ситуацій.

Оцінка ефективності результатів формувального впливу проводилася за допомогою якісного аналізу з застосуванням математичного критерію обробки статистичних даних t-критерій Вілкоксона для залежних вибірок за такими показниками: рівень розвитку емпатії; готовність до ризику; стратегії поведінки у стресових ситуаціях; рівень мотивації досягнення успіху та уникнення невдач; невротичність, спонтанна агресивність, дратівливість, комунікабельність, врівноваженість, сором'язливість, відкритість, емоційна лабільність; рівень нервово-психічної стійкості.

Констатовано позитивний вплив заходів формувального впливу у респондентів експериментальної групи. Так, статистично значимі зміни відбулися за такими параметрами, як «високий рівень емпатії», «низький рівень емпатії», «занадто обережні», «готовність до ризику», «низький рівень мотивації досягнення успіху», «комунікабельність», «відкритість», «асертивні дії», «встановлення соціального контакту» та «агресивні дії».

Результати змін рівнів емпатії у курсантів експериментальної групи до та після заходів формувального впливу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Результати змін рівня емпатії у контрольній та експериментальній групах до та після формувального впливу (%)

Показники	Контрольна група n=28			Експериментальна група n=28		
	До	Після	Зміни	До	Після	Зміни
Дуже високий рівень емпатії	18	12	-6	0	7	+7
Високий рівень емпатії	32	32	0	7	25	+18
Нормальний рівень емпатії	25	22	-3	32	43	+11
Низький рівень емпатії	18	21	-3	39	18	-21
Дуже низький рівень емпатії	7	7	0	22	7	-15

Також зміни відбулись за таким показниками: «надто високий рівень мотивації досягнення успіху», «високий мотивації досягнення успіху» та «середній рівень мотивації досягнення успіху», «надто високий рівень мотивації уникнення невдач» «помірно високий рівень мотивації уникнення невдач», «низький рівень мотивації уникнення невдач», «середній рівень мотивації уникнення невдач», «спонтанна агресивність», «дратівливість»,

«врівноваженість», «сором'язливість», «емоційна лабільність», «невротичність», «пошук соціальної підтримки», «обережні дії», «унікнення», «асоціальні дії», «імпульсивні дії», «маніпулятивні дії», «низький рівень просторових уявлень», «низький рівень просторових уявлень», «середній рівень просторових уявлень», «високий рівень емоційного інтелекту», «середній рівень емоційного інтелекту», «низький рівень емоційного інтелекту».

У цілому, результати впровадження програми підтвердили доцільність та ефективність її використання для підвищення рівня професійної емпатії майбутніх рятувальників.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми визначення соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників і зроблено такі висновки.

1. Теоретико-методологічний аналіз сучасних наукових підходів до вивчення проблеми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників показав, що емпатія є важливою складовою особистісного та професійного розвитку фахівців, зокрема, у професіях допомагаючого типу. Обґрунтовано поняття «професійної емпатії рятувальника», як складного феномену, який становить сукупність емоційних, когнітивних та поведінкових здібностей особистості рятувальника, що обумовлюють мотивацію надання допомоги потерпілому. Показано, що емпатійну дію доцільно розглядати як складну функціональну систему, в якій конативний та афективний компоненти складають взаємозумовлену єдність, що опосередковує таку дію. Наголошується, що емпатійне співчуття та співпереживання мають бути складовими професіограми цих фахівців, адже при порятунку людей рятувальник повинен не просто виконувати свій обов'язок за присягою, а розпочати активну дію, спрямовану на розв'язання емпатогенної ситуації.

2. Визначено провідні компоненти (когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий) та рівні розвитку (високий, середній, низький) професійної емпатії майбутніх рятувальників та з'ясована її роль в їх особистісному та професійному становленні. Показано, що розвиток професійної емпатії рятувальників впливає на виконання ними своїх обов'язків. Встановлено, що високий рівень емпатії позитивно впливає на установки щодо готовності до ризику, високий рівень мотивації досягнення успіху, комунікабельність, пошук соціальної підтримки та соціального контакту, самомотивацію, високу навчальну успішність. Доведено, що на формування високого рівня емпатійності впливають мотивація професійного розвитку, соціальне оточення та виховання. Середній рівень емпатії формується завдяки відкритості та мотивації досягнення успіху. Виявлено, що

середній та високий рівні емпатійності складають курсанти з середньою та високою успішністю. Замкнутість та емоційна нестійкість формують низький рівень емпатійності майбутніх рятувальників, які мають й слабку успішність.

3. Емпірично визначено соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників, серед яких виокремлені первинна здатність до емпатії (наявність середнього рівня емпатії та відсутність її низького рівня); емпатійний досвід (безпосередня участь, як суб'єкта виконання професійних обов'язків, в емпатогенних ситуаціях припинення (полегшення) страждання та покращення стану потерпілих); повага до професії та самоповага рятувальника, як до фахівця, що сприятиме бездоганному виконанню службових обов'язків; регулярність та обов'язковість надання допомоги (допомагаюча поведінка, як дієва форма емпатії), а також середовище закладу вищої освіти, в якому відбувається фахова підготовка майбутніх рятувальників та становлення їх особистості. До провідних психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників віднесено: високий рівень соціального та емоційного інтелекту; здатність до рефлексії; загальний розвиток емпатійності, як сукупності здібностей, психологічних властивостей та якостей майбутнього професіонала, що визначають можливість прояву у нього феномену емпатії; адекватний рівень самооцінки; впевненість; комунікативні здібності; емоційна стійкість; самокритичність; здатність до сміливих, рішучих, ініціативних дій, спрямованих на порятунок потерпілих; бажання розвиватися у професії.

4. Розроблено та апробовано комплексну соціально-психологічну програму формування професійної емпатії майбутніх рятувальників, спрямовану на формування внутрішньої мотивації допомагаючої поведінки; підвищення рівня емпатії; розвиток навичок емпатійної поведінки та активного емпатійного слухання, рефлексії; визначення та вдосконалення найбільш оптимальних (ефективних та конструктивних) видів емпатійної взаємодії; формування гуманістичної та альтруїстичної спрямованості, що лежить в основі емпатії; актуалізацію емпатійної установки та розвиток здатності до аналізу й оцінки емпатогенної ситуації; формування навичок саморегуляції та самоконтролю у стресових ситуаціях; активізації процесів самопізнання та самоаналізу тощо. Доведено, що впровадження програми сприяло формуванню та розвитку емпатійних рис майбутніх рятувальників; підтвердилася доцільність та ефективність її впровадження для підвищення рівня професійної емпатії фахівців ризиконебезпечних професій.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів поставленої проблеми. Перспективним вбачаємо вивчення ролі емпатії у структурі особистості представників інших професій допомагаючого типу; розкритті вікової та гендерної специфіки цього феномену на різних етапах професіоналізації особистості.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора:

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Вавринів О.С. Теоретичний аналіз емпатійності як особистісної риси майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 3 (38). – Т. 3. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. – С. 45 – 54.

2. Вавринів О.С. Емпіричне дослідження психологічних особливостей майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1 (42). – Т. 2. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 147 – 158.

3. Вавринів О.С. Становлення поняття емпатії в психології / О.С. Вавринів // Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць Класичного приватного університету. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – № 2. – Т. 1. – С. 28 – 31.

4. Вавринів О.С. Взаємозв'язок емпатії та готовності до ризику у майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць Класичного приватного університету. – Запоріжжя : КПУ, 2019. – № 5. – Т. 2. – С. 187 – 190.

5. Vavryniv O. Rescuers empathy empirical study as professionally important quality of the helping professions representatives / O. Vavryniv // The European Journal of Education and Applied Psychology. – Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2019. – № 3. – S. 3 – 6.

6. Вавринів О.С. Соціально-психологічний тренінг формування професійної емпатії майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Journal Sciences of Europe. – № 44(44). – Vol. 3. – Praha (Czech Republic) : Sciences of Europe, 2019. – P. 58 – 61.

7. Вавринів О.С. Емпатія в структурі особистості майбутніх рятувальників, як фахівців екстремального виду діяльності / О.С. Вавринів // Journal Sciences of Europe. – № 46(46). – Vol. 2. – Praha (Czech Republic) : Sciences of Europe, 2019. – P. 59 – 64.

8. Вавринів О.С. Теоретичне обґрунтування комплексної програми соціально-психологічного тренінгу формування професійної емпатії майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1 (51). – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. – С. 34 – 46.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших видання:

9. Вавринів О.С. Дослідження професійної емпатії майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави: проблеми та перспективи», 22-23 верес. 2016 р., м. Одеса. – Одеса : Військова академія, 2016. – С. 245 – 246

10. Вавринів О.С. Формування професійно-особистісних якостей майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали міжвуз. наук. конф. молодих науковців, курсантів та студентів «Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє», 19 квіт. 2017 р., м. Черкаси. – Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. – С. 17 – 18.

11. Вавринів О.С. Професійно важливі якості майбутніх рятувальників ДСНС України / О.С. Вавринів // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку», 20 квіт. 2017 р., м. Бердянськ. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – Ч. 1. – С. 322 – 323.

12. Вавринів О.С. Професійна мотивація майбутніх рятувальників до діяльності в особливих умовах / О.С. Вавринів // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. «Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів», 15 лют. 2018 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2018. – С. 343 – 345.

13. Вавринів О.С. Особливості формування Я-концепції студента в умовах навчання у закладах вищої освіти / О.С. Вавринів, М.І. Маковецька // Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства», 9 лист. 2018 р., м. Чернігів. – Чернігів : ГО «Чернігів Європейський», 2018. – С. 538 – 540.

14. Вавринів О.С. Теоретичні аспекти формування емпатії майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки», 16-17 лист. 2018 р., м. Одеса. – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. – Ч. 1. – С. 12 – 16.

15. Вавринів О.С. Емпатія як професійно важлива якість представників допомагаючих професій / О.С. Вавринів // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук», 22-23 берез. 2019 р., м. Львів. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. – Ч. 1. – С. 6 – 8.

16. Вавринів О.С. Соціально-психологічний тренінг формування емпатії майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. «Особистість в екстремальних умовах», 17 травн. 2019 р., м. Львів. – Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2019. – С. 106 – 109.

17. Вавринів О.С. Емпіричне дослідження емпатійності майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень», 12-13 лип. 2019 р., м. Київ. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. – Ч. 2. – С. 61 – 64.

18. Вавринів О.С. Структурні компоненти Я-концепції майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів, М.І. Маковецька // Педагогіка і психологія професійної освіти : зб. наук. пр. – Львів : ЛДУБЖД, 2019. – № 1. – С. 131 – 140.

19. Вавринів О.С. Емпіричне дослідження готовності до ризику майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів, Р.Я. Яремко // Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві», 18 жовт. 2019 р. / уклад. З.Р. Кісіль. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. – С. 48 – 50.

20. Вавринів О.С. Психологічні особливості діяльності в особливих та екстремальних умовах / О.С. Вавринів // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування», 27-28 груд. 2019 р., м. Львів. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. – Ч. 1. – С. 18 – 21.

21. Вавринів О.С. Соціально-психологічні аспекти емоційної саморегуляції майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм», 28-29 лист. 2019 р., м. Северодонецьк. – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. – С. 22 – 24.

22. Вавринів О.С. Формування професійної емпатії майбутніх рятувальників шляхом соціально-психологічного тренінгу / О.С. Вавринів // Матеріали наук. читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Я.І. Цурковського «Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології», 20 лют. 2020 р., м. Львів. – Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2020. – С. 51 – 56.

АНОТАЦІЇ

Вавринів О.С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Северодонецьк, 2020.

Дисертацію присвячено визначенню соціально-психологічних особливостей формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

Визначено провідні компоненти (когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий) та рівні розвитку (високий, середній, низький) професійної емпатії майбутніх рятувальників та з'ясована її роль в їх особистісному та професійному становленні. Виокремлено та систематизовано соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників.

Розкрито концептуальні засади комплексної соціально-психологічної програми формування професійної емпатії майбутніх рятувальників, спрямованої на розвиток внутрішньої мотивації допомагаючої поведінки; навичок емпатійної поведінки та активного емпатійного слухання, рефлексії; вдосконалення найбільш оптимальних (ефективних та конструктивних) видів емпатійної взаємодії; формування гуманістичної та альтруїстичної

спрямованості, актуалізацію емпатійної установки та здатності до аналізу й оцінки емпатогенної ситуації; формування навичок саморегуляції та самоконтролю у стресових ситуаціях; активізацію процесів самопізнання та самоаналізу тощо. Доведено, що впровадження програми сприяло формуванню та розвитку емпатійних рис майбутніх рятувальників; підтвердилася доцільність та ефективність її впровадження для підвищення рівня професійної емпатії фахівців ризиконебезпечних професій.

Ключові слова: *майбутні рятувальники, професійна діяльність, емпатія, професійна емпатія, емпатогенна ситуація, соціально-психологічний тренінг.*

Ваврынин Е.С. Социально-психологические особенности формирования профессиональной эмпатии будущих спасателей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Восточнoукраинский национальный университет имени Владимира Даля МОН Украины. – Северодонецк, 2020.

Диссертация посвящена определению социально-психологических особенностей формирования профессиональной эмпатии будущих спасателей.

Определены ведущие компоненты (когнитивный, эмоциональный, мотивационный и поведенческий) и уровни развития (высокий, средний, низкий) профессиональной эмпатии будущих спасателей и выяснена ее роль в их личностном и профессиональном становлении. Выделены и систематизированы социально-психологические особенности формирования профессиональной эмпатии будущих спасателей, среди которых первичная способность к эмпатии; эмпатийный опыт; уважение к профессии и самоуважение спасателя; регулярность и обязательность предоставления помощи (помогающее поведение, как действенная форма эмпатии), а также образовательная среда учреждения высшего образования, в котором происходит профессиональная подготовка будущих спасателей и становления их личности; высокий уровень социального и эмоционального интеллекта; способность к рефлексии; адекватный уровень самооценки; уверенность; коммуникативные способности; эмоциональная устойчивость; самокритичность; способность к смелым, решительным, инициативным действиям, направленным на спасение потерпевших; желание развиваться в профессии.

Раскрыты концептуальные основы комплексной социально-психологической программы формирования профессиональной эмпатии будущих спасателей, направленной на развитие внутренней мотивации помогающего поведения; навыков эмпатийного поведения и активного эмпатийного слушания, рефлексии; совершенствование наиболее оптимальных (эффективных и конструктивных) видов эмпатийного взаимодействия; формирование гуманистической и альтруистической

направленности, актуализацию эмпатийной установки и способности к анализу и оценке эмпатогенной ситуации; формирование навыков саморегуляции и самоконтроля в стрессовых ситуациях; активизацию процессов самопознания и самоанализа и др. Доказано, что внедрение программы способствовало формированию и развитию эмпатийных черт будущих спасателей; подтвердилась целесообразность и эффективность внедрения программы для повышения уровня профессиональной эмпатии специалистов рискованных профессий.

Ключевые слова: будущие спасатели, профессиональная деятельность, эмпатия, профессиональная эмпатия, эмпатогенная ситуация, социально-психологический тренинг.

Vavryniv O.S. Social and psychological features of the formation of professional empathy of future rescuers. – The manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, speciality 19.00.05 – social psychology, psychology of social work. – Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University Ministry of Education of Ukraine. – Severodonetsk, 2020.

The thesis is devoted to determination of social and psychological features of formation of professional empathy of future rescuers.

The leading components (cognitive, emotional, motivational and behavioral) and levels of development (high, medium, low) of the professional empathy of future rescuers are determined and its role in their personal and professional formation is clarified. Social and psychological peculiarities of the formation of the professional empathy of future rescuers are singled out and systematized.

The research reveals conceptual bases of the complex social and psychological program of formation of professional empathy of future rescuers aimed at the development of internal motivation of helping behavior; skills of empathic behavior and active empathic listening, reflection; improvement of the most optimal (effective and constructive) types of empathic interaction; formation of humanistic and altruistic orientation, actualization of empathic setting and ability to analyze and evaluate empathogenic situation; developing skills of self-regulation and self-control in stressful situations; activation of processes of self-cognition and introspection. It has been proved that the program implementation contributed to the formation and development of empathy traits of future rescuers; the expediency and effectiveness of its implementation to increase the level of professional empathy of specialists of risky professions is confirmed.

Keywords: future rescuers, professional activity, empathy, professional empathy, empathogenic situation, social and psychological training.

Підписано до друку 10.04.2020 р.
ф. 60x90/16, ум. др. арк. 0,9
Зам. 20/04/10-004/1, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528
printquick@ukr.net